

MEKTUP

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Sizleri, Müslüman Arnavutluk'un haftalık bülteni Muştu'nun onbirinci sayısı ile selamlıyoruz.

Bültenimize Arnavutluk'taki Sosyalist Partinin önde gelen isimlerinden Ben Blushi'nin Peygamber Aleyhisselâma yönelik hakaretlerini Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı gündemine taşıyan Arnavutluk Müslüman Forumunun konuya ilişkin mektubunu yayımlayarak başlıyoruz.

Arnavut edebiyatını inceleyen "Ana Hatlarıyla Arnavut Edebiyatı" isimli yazımız bu hafta altıncı bölümüyle devam ediyor. Yine Üsküp Müslümanları hakkında hazırlanmış bir tez çalışmasının dördüncü bölümünü sunuyoruz sizlere. Bulgaristan'daki Türklerin sosyal haklarını ele alan çalışma ise bu hafta son buluyor.

Çameria bölümünde 1913 yılında Arnavutluk'un hâlini tasvir eden bir karikatür ile Çameria için söylenen bir türkü bulacaksınız.

Son sayfamızda ise geçtiğimiz hafta Rahman'a uğurladığımız üstad Erdem Beyazıt'ın Veda şiirini sunuyoruz sizlere, kendisini bir kez daha rahmetle anarken.

Hepinize hayırlar dilerken gerek bülten çalışmamıza ve gerekse www.muslumanarnavutluk.com sitesine yönelik müspet-menfi görüşlerinizi mustu@muslumanarnavutluk.com elektronik posta adresine gönderebileceğinizi hatırlatmak istiyoruz.

Selâm ile...

Arnavutluk Müslüman Forum Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatına Arnavutluk'taki İslâmofobi ve ırkçılığa karşı mücadelede yardım için başvurur.

3 Haziran 2008

Saygıdeğer Elçi Robert Bosch
AGİT Arnavutluk Misyon Şefi

Sayın Elçi,

Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı Başkanlığının Avrupadaki şefi Miguel Angel Moratinos'un 10 Ekim 2007 tarihli Cordova Deklarasyonu ile AGİT Bakanlar Kurulunun olduğu kadar diğer konferansların da ilke kararları temelinde, ki organizasyonunuz Müslümanlara karşı hoşgörüsüzlük ve ayrımcılık hakkında endişelerini açıkça seslendirmişti, bu mektubu Arnavutluk'taki tansiyonu yükselten ve tartışmaları ateşleyen, yazılı ve elektronik medyadaki en son gelişmelerin bazılarını doğrudan sizin ve temsilcisi olduğunuz organizasyonun dikkatine sunmak için yazıyoruz.

Bildiğiniz gibi, Arnavutluk'un yazılı ve elektronik medyası geçtiğimiz haftalarda Sosyalist Partinin önemli üyelerinden Ben Blushi tarafından yazılan bir roman sebebiyle ateşlenen bir dizi tartışmanın içine girmişti. Roman "Adada Yaşam" ismindeydi. Piro Misha tarafından gözden geçirilen ve TOENA yayınevi tarafından

basılan bu roman İslâm'ı olduğu kadar Arnavut Müslümanların kimliğini de güçlü bir şekilde negatif renklerle resmediyordu. Bu romanda Arnavutluk Müslümanları, Asyalılar, genel olarak Müslümanlar, Türkler, Mısırlılar (Aşkâli) Muhammed (as) Peygamber ve İslâm'ın ilkeleri karanlık imgelerle hikâye ediliyordu. Müslümanlar zorba, ahlâksız, Hıristiyanlığa ihanet edenler olarak resmediliyor, onların dini aşağılayıcı kelimelerle tarif ediliyor ve sonuç olarak onların dinî pratiklerini serbestçe yerine getirme hak ve özgürlükleri şiddetli bir şekilde kötüleniyordu. Romanda Türkler barbar ve zorba Asyalı suçlular olarak tanımlanıyor, Mısırlılar iğrenç bedeviler olarak gösteriliyordu. İslâm ve Müslümanlar, ki Arnavutluk nüfusunun çoğunluğunu oluştururlar, bu yolla ülkemizdeki dinî harmoninin altını kazma amacıyla hoş karşılanmayan unsurlar olarak kabul ediliyordu.

Abartılı medya reklamlarıyla birlikte pazarlanan bu romanı basılı medyada olduğu kadar elektronik medyada da yer alan birtakım yorumlar izliyordu ki bazı yorumcular İslâm'ı Arnavutlara zorla benimsetilmiş bir din olarak tanımlıyor ve onları yeniden Hıristiyanlığa dönmeye, Batı Medeniyetinin bir parçası olmaya çağırıyorlardı. Bazıları daha da ileri gidip İslâm'ın bizim Avrupa Birliğinin bir parçası olma çabalarımıza engel teşkil ettiğini iddia ediyorlardı.

Bizim forumumuz ifade ve sanat hürriyetine saygı göstermesine rağmen biz, bu özgürlük suiistimal edildiğinde Arnavutluk'taki dinî harmoni ve hoşgörünün geleceği hakkında endişelenmekteyiz. Bizi daha da endişelendiren şey birtakım yüksek dereceli politikacıların ve medya patronlarının ülkemizde birlikte yaşamı ve dinî harmoniyi desteklemek yerine bunun tersini yaparak romanın içeriğini "ancak edebi bir eser" olarak doğrulamalarıdır.

Forumumuzun en büyük endişesi şu ki, birçok yorum yakın yıllarda Arnavutluk'ta yapıldı ve İslâm Avrupanın zıddına giden ve bilinenin aksine Arnavutlara Türkler tarafından empoze edilen bir din olarak tanımlandı. Müslümanları, Türkiye'yi aşağılayan ve Arnavutları zorla İslâm'a döndürülen Hıristiyanlar olarak tasvir eden yorumlar maalesef geçmiş yıllardaki okul kitaplarında da yer buluyordu. Forumumuz toplumumuz içindeki bu saldırıların Avrupa adına yapıyor olmasından endişelidir. Biz, bizimki gibi demokratik bir toplumda Avrupanın ismi, ahlâkı ve değerlerinin bu şekilde suiistimal edilmesinden derin bir endişe duymaktayız. Arnavutluk Müslümanları kendilerini tarihsel olarak Avrupa değerlerine ve ahlâkına inananlar olarak gösterirken bazı yorumcular ve politikacılar onları kendilerine yabancı hissettirmeyi deniyor ve Avrupa'yı sadece Hıristiyanları kabul eden bir içerikte tasvir ediyorlar.

Arnavutluk Müslümanları kendilerini Avrupalı, bizim ortak medeniyet mozaiğimizin büyük bir kültürel parçası hissettiğinden ve AGİT de ırkçılık, İslâmofobi ve yabancı düşmanlığı hususlarında bizim ile aynı endişeleri paylaştığından dolayı Arnavutluk Müslüman Forumu bu mektubu, ülkemizdeki İslâmofobi ve ırkçılığa yönelik söylemleri yakından takip ederek aşağılama, ayrımcılık ve psikolojik suiistimallerin -ki halkın bir kısmı bu ülkenin Müslüman toplumuna karşı periyodik olarak yapmaktadır- önlenmesi için düzenli tavsiyelerde bulunan, temsilcisi olduğunuz AGİT'e ve de bizzat size sunar.

Biz umuyoruz ki sizin organizasyonunuz, insan hak ve özgürlükleri ve her türlü ayrımcılığın önlenmesini yayma çabalarınızın ışığında, yardımcı olacak ve bu ciddi endişelerimizle ilişkili tedbirleri almayı garanti edecektir.

Şimdiden Teşekkürler...

Fisnik KRUA
Başkan

ANA HATLARIYLA ARNAVUT EDEBİYATI TARİHİ

Mustafa BALCI

Necip KARAEVLİ

6. Bölüm

Komünist Dönem Edebiyatı

Bölgede 2. Cihan Harbine kadar bir belirsizlik hakimdir. Kosova ve Makedonya Sırbistan Krallığı yönetiminde iken Arnavutluk Fan Noli'den sonra iktidara gelen Ahmet Zogu tarafından krallık hâline dönüştürülmüştü¹. Ancak Krallık uzun sürmez ve 1939'da İtalya ülkeyi işgal eder. 1944 senesinde işgalin sona ermesinden sonra ülke yönetimi partizanların eline geçer. Bu keşmekeşten edebî faaliyetler de nasibini alır.

Partizanların iktidara gelmesiyle propagandist bir edebiyat başlar. Enver Hoxha'nın (Hoca) ülkeyi demir yumrukla yönetmeye başlaması ile birlikte basın yayın ve sanatsal faaliyetler üzerinde çok yoğun bir sansür başlar. Haliyle bu dönem edebiyatı için muayyen basmakalıp ifadeler dışında bir şeyler söylemek zordur. Rejimi övmeyenler veya eleştirel yaklaşanlar karşı devrimci kabul edilip yoğun baskılara tabi tutulmakta, hapisaneler, sürgünler ve zaman zaman da akıbeti meçhul kayıp vak'aları sıradan hadiseler hâline gelmektedir. Netice itibariyle bu dönemin tek sanat akımı toplumculuk, toplumsal gerçekcilik vs. olacaktır. Bu şartlar altında uzun yıllar çok katı bir sosyalizm uygulaması altında

¹ Ahmet Zogu'nun saltanatı hakkında Türk tarafında fıkra gibi bir hadise anlatılır: Galatasaray Lisesini bitirdikten sonra "[Rumeli Gazetesi](#), [Tanin Gazetesi](#), [Tercüman-ı Hakikat](#) ya da [Tasvir-i Efkar](#) gazetelerinden birinde muhabir olarak çalışmaya başlar. 1912'de Arnavutluk müstakil bir devlet olarak tanınma gazetesi muhabir olarak Ahmet Zogu'yu Arnavutluk'a gönderir. Tam 16 sene sonra ilk haberi gazeteye telgrafla ulaşır: "İyiyim. Arnavutluk'tayım. Kral benim. Tafsilatı postadan gönderiyorum." Türkçeyi çok mükemmel olarak kullanabilen Zogu, Türkiye'nin Arnavutluk'taki ikinci Elçisi olan Yakup Kadri'nin de iyi bir okurudur (bk. Yakup Kadri, Zoraki Diplomat).

yaşayan Arnavutluk sanatçıları rejim baskısıyla "propagandist edebiyat"ı veya "parti edebiyatı"ni öne çıkaracak biçimde eserler ortaya koymuş veya koymaya mecbur bırakılmış olduklarından bu dönem edebiyatı hayli kısır kalmıştır.

Parti çizgisine yaklaşmadan ürün vermeye çalışanların başında **Petro Marko** gelmektedir. 1958 yılında propagandist çizginin dışına çıkarak *Hastala Vista* adlı romanıyla farklı bir soluk olmaya, farklı bir yol açmaya gayret eder. Hemen ardından *Quteti I Fundit* (Son Şehir) adlı romanı yayımlanır. Ama rejim daha fazla ileri gitmesine müsaade etmez.

İsmail Kadare, P. Marko için "Arnavutça romanı milletler arası zemine taşıdı" demiştir. Enver Hoxha rejimince baskı, sürgün, hapisle cezalandırılan ve bazılarının bir yolunu bularak ülkelerini terk etmek zorunda kalan sanatçılara şu isimler örnek olarak verilebilir:

Seyfullah Malşova, rejime açıkça meydan okumuş, hatta kendini *poeti rebel* yani "isyan şairi" olarak vasıflandırmıştır. Daha ileri giderek Arnavutluk'un içine kapanmak yerine, Balkanlar, Sovyetler Birliği, hatta İngiltere ve Amerika gibi demokratik ülkelerle ilişkiler kurması gerektiğini savunmuştur. O devirde takip edilen siyasetin en büyük zararı Arnavutluk halkına vereceğini, insanların ferdi veya toplumsal olarak ruh sağlığını bozacağını, tedavisi imkânsız manevî hastalıkların ortaya çıkacağını ve benzeri birçok meseleyi ihtiva eden bir mektubu doğrudan Enver Hoca'ya yazar, aldığı cevap, tecrit, sürgün, sansür ve hapisane olur. Ahmet Müftiu adlı bir başka muhalif aydın da 1960 yılında yazdığı bir romanda rejim için tabu kabul edilen meselelere temas ettiğinden ötürü dışlanır, hapsedilir.

Bilal Caferi adlı bir başka yazar, lirik bir üslûpla kaleme aldığı ve insanın acizliğini, fakirliğini, kırılğan yönlerini anlatan bir romanı yüzünden tecrit ve sansüre uğrar. Trifon Cacıkis adlı bir şair ise 1963'te ölmüş olmasına rağmen kitabı *Çıplak Ülkem* ancak 1994'te basılabilmektedir. Kitabın basıldığı yıl, kitabın adına uygun olarak belki de Arnavutluk'un ve Arnavut halkının en zor (çıplak?) yıllarından biridir.

Rejimle yıldızı barışmadığı için gönüllü olarak tecridi kabul eden bir şairdir **Lasgush Poradeci** (1899-1987). Arnavut edebiyatına harikulade iki şiir kitabı hediye etmiştir: *Vallja e yjve* "Yıldızların Raksı" ve *Ylli i zemrës* "Gönül Yıldızı". Son derece lirik ve coşkun bir şairdir. Asıl adı Lazar Guşo'dur. Doğduğu şehir olan Pogrates hayatında ve sanatında ayrı bir yer tutar. Ohri Gölü ile hemdem olmuş, bu gölün fevkalade doğası şiirlerindeki lirizmin ve tutkunun kaynağını teşkil etmiştir. Şiirlerinden biri evrensel bir duygu olan anneliği *Vdekja e nositit* "Nosisitin Ölümü" şiirinde, Pogrates Gölü'nde nesli tükenmiş Nosisit kuşunun yok oluşunu şöyle yorumlamıştır. Havanın soğuk, gölün çok karışık ve dalgalı, yer ve gök alabildiğine kurşunî renkte iken, anne kuş, yavrularını besleyecek bir şey bulamaz. Bütün çabalarına rağmen çocukları açlıktan ölmek üzeredir, nihayetinde başka bir çaresi kalmayınca, gagasıyla göğsünü parçalayıp kendi etiyle yavrularını besler. Böylece kendisi yavrularından önce ölecek büyük bir fedakârlık örneği sergilemiş olur.

Lasgush Poradeci

Fedakârlık, diğergamlık, merhamet, yalnızlık gibi duygular şiirlerinde çok yoğun olarak işlenir. Demokratik tavırlarıyla bilinen bir aydın olduğundan asla rejimi övmemiştir. Bu sebeple rejim tarafından görmezlikten gelinmiş, yalnızlığa mahkum edilmiştir. Pogrates'te Ohri Gölü kıyısında tam bir tecrite tabi tutulmuştur. Bu tecritin beraberinde maddî sıkıntılar bir ömür boyu peşini bırakmamış, ama namuslu bir aydın tavrını terk etmemiş ve münzevî bir hayat sürerek hayatını tamamlamıştır.

Komünist rejimin şair ve yazarı olarak iki isim öne çıkar: İlki şair **Dritëro Agolli** (Doğumu: 1931). Arnavut şair ve romancı. Agolli Korça'da doğar. 1957'de Leningrad Üniversitesinden mezun olur. O dönemde sosyalist rejimle yönetilen Arnavutluk'a dönerek *Zëri i Popullit* (Halkın Sesi) gazetesinde yazmaya başlar. Aynı zamanda Tiran Üniversitesinde dersler verir. 1973-1992 arasında Arnavutluk Yazarlar ve Sanatçılar Birliğinin başkanlığını da yürütmüştür. Partiye yakın kalmanın semeresi olarak Halk Meclisi üyeliğine seçilir.

Dritëro Agolli

Agolli, toplumcu gerçekçilik akımının öncülerinden biri olarak bilinir. Türkçe'ye *Komiser Memo* adlı romanı çevrilmiştir. Agolli şiirlerinde kendine has bir kafiye anlayışı geliştirmiştir, imgelere bol bol yer verir. Şiirlerinin temasını insan hayatı, sorunları ve tabiat oluşturur.

1985-1988 senelerinde Türkiye'nin Arnavutluk Büyükelçiliğini deruhte etmiş

olan Bilâl Şimşir, o 3,5 senelik devri anlatan *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri* adlı kitabında mezkûr şairden bahseder². Asıl adı Nuri Ağaoğlu'dur, rejime sadakat göstergesi olarak gericiliği simgeleyen adını değiştirir ve "nuri"nin anlamına yakın bir kelimeyi kendine isim seçer (drita, 'ışık' demektir).

Bilâl Şimşir'in Tiran anıları

İsmail Kadere

Komünizmin getirdiği bütün sınırlılıklara rağmen uluslar arası bir ünvana sahip olan Arnavut yazar İsmail Kadere'dir. Gerek nazım gerekse nesirde kendine has bir dil oluşturmayı başarmıştır.

Kadere de Agolli gibi Sovyetler Birliği'nde akedemik eğitim alır. Enver Hoca ile çok yakın olmuştur. Hatta yaygın bir fısıltıya göre Enver Hoca imzasını taşıyan birçok eserin perde gerisindeki muharriri Kadere'dir. Rejim tarafından böylesine ayrıcalıklı muameleye mazhar olmanın nimetlerinden Kadere on yıllar boyunca alabildiğine faydalanmış ve diğer birçok sanatçı sürgünlerde veya hapisanelerde yatarken, bazıları öldürülürken o istediği her

tür araştırmayı yapabilmiş ve sanatını geliştirmiştir.

Kadere ve Enver Hoxha

İsmail Kadere şiirde ve nesirde Arnavutluk'ta tam bir otoritedir ve haklı bir şöhretin sahibidir. Tarihî romanları ile de dünyada isim yapmıştır. Onun ilk büyük eseri, belki bugün hâlâ o unvana sahip olan *Gjenerali i ushtrisë e vdekur* "Ölü Ordunun Serdarı" (1963-Tiran) adlı romanıdır. Bir İtalyan generalinin yirmi yıl evvel ölen askerlerin kemiklerini, konulduğu yerden almak vazifesini üstlenmesi ile başlar. Bu eser birçok dünya diline tercüme edilmiş ve Kadere'nin dünyaca tanınmasını sağlamıştır.

İlk romanın başarısından sonra *Perbindshë* "Canavar" adlı kısa bir roman yazar, bu romanda zamanımızdan çok evvel yaşamış kahramanlar anlatılır, ancak yazıldığı dönemi yansıttığından rejimi çok rahatsız etmiştir. 1990'da Pirizren'de baskısı yapılabilmemiş.

Dasma "Düğün" (1968-Tiran) konu olarak Müslüman bir ailenin, komünizmin gelmesiyle dinî değerlerin kayboluşunu ve buna bağlı olarak kadının toplumdaki yerinin nasıl değiştiğini anlatan bir romandır. Edebî bir eser olarak değil, o devri anlatan bir belgesel niteliğini taşımasıyla önem kazanmıştır. İngilizceye

² Bilâl Şimşir, *Türkiye-Arnavutluk İlişkileri*, Ank., 2001

propaganda niyetiyle tercüme edilmiştir. Kadere, 70'lerden sonra daha çok tarihî nitelikli romanlar kaleme almıştır. Tarihî roman konusundaki yetkinliği alanın yetkelerince teslim edilir.

Artikull në gurë “Taştaki Makale” 2. Cihan Harbinde Gjirokastra şehrinin resmedilişidir. *Kështjella³ “Kale”* (1970-Tiran) ondördüncü yüzyılda Arnavutların millî kahramanı şeklinde gösterilen İskender Beğ devrindeki Osmanlı akınları ve bir Türk paşasının gözünden Arnavutluk anlatılmaktadır.

Nentor nje kryqytet “Kasımda Bir Başkent” (1975-Tiran): Partizanlarla Almanlar arasındaki mücadeleden bahseden siyasî bir romandır.

Dimri i madh “Büyük Kış”: Arnavutluk'un komünist olan Çin ile münasebetlerinden rahatsız olan Rusya'nın eskinden göndermiş olduğu tahıl ve besin yardımlarını kesmesiyle halk arasında oluşan travmayı işlemektedir.

Arnavutluk ile Çin'in yakınlaştığı dönemden bir fotoğraf

Kadare'de Arnavutluk'taki Osmanlı asırlarının getirdiği ve yok edilemeyen; toplumsal, düşünsel ve kültürel etkilenmenin silinemezliğine duyduğu öfkeden kaynaklanan iflah olmaz bir Türk ve İslâm düşmanlığı vardır⁴. Bugünkü

Arnavutluk'ta Müslümanlığı terk etmeyi asla kabul etmeyen ve dindarlık yönü ağır basan Arnavutlara “Türk çocukları” diye hakaretler etmektedir. Arnavutluk'ta güncel bir tartışma olan nereden ve nasıl çıktığı belli olmayan ve ne anlama geldiği de belli olmayan “Arnavutlar eski dinlerine dönsün”⁵ sloganıyla ve basın yayın organlarınınca sürdürülen ağır bir kampanyanın entelektüel ayağını İsmail Kadare oluşturmaktadır.

Kadare, süregiden bu tartışmalara bazı romanlarını yeniden yazarak çok ciddi katkılarda bulunmaktadır. Komünist rejim döneminde kaleme alınmış ve birçok yeri sansür korkusuyla yazılmamış veya basılmamış eserlerinin noksansız yayımlarını yapmaktadır. Bu ilâvelerde daha çok yoğun bir Hıristiyanlık propagandasının varlığı dikkati çekmektedir.

Komünist dönemde ve daha sonraki Arnavutluk edebiyatını temsil eden bazı şair ve yazarlarını şöyle sıralayabiliriz:

[Ernest KOLIQI](#), [Mitrush KUTELI](#), [Esad MEKULI](#), [Sterjo SPASSE](#), [Flutura ÇKA](#), [Mimoza AHMETI Ülyet ALIÇKA](#), [Fatos ARAPI](#), [Lindita ARAPI](#), [Martin CAMAJ](#), [Stefan ÇAPALIKU](#) [Gentian ÇOÇOLI](#), [Romeo ÇOLAKU](#), [Rıdvan DIBRA](#) [Elvira DONES](#), [Gızim HAYDARI](#), [Mihal HANCARI](#), [Helena KADARE](#), [Teodor KEKO](#), [Fatos KONGOLI](#), [Gazmend KRASNIQI](#), [Teodor LAÇO](#), [Nataşa LAKO](#), [Arian LEKA](#), [Lulyeta LEŞANAKU](#), [Bardül LONDO](#), [Isuf LUZAY](#), [Jamarber MARKO](#), [Rudolf MARKU](#), [Besnik MUSTAJAJ](#), [Arşi PIPA](#), [Rita PETRO](#), [Frederik REŞPYA](#), [Dhori QIRIAZI](#), [Primo ŞLAKU](#), [Brikena SMAYLI](#), [Cevahir SPAHIU](#), [Parid TEFERİÇI](#), [Kasim TREBEŞINA](#), [Agron TUFA](#), [Olimbi VELAY](#), [Moikom ZEZO](#), [Visar ZHITI](#), [Preç ZOGAY](#), [Zef ZORBA](#).

³ Kale kelimesinin Arnavutçası aslında “Kalaja”dır. Kadare ve benzerleri, ne garip tesadüf, bizdeki Arapça kelimelere karşı gösterilen tutumun benzerini bütün şark kökenli kelimelere karşı gösterirler. Onlardaki fark, kelime uydurmak yerine batı dillerindeki bir kelimeyi Arnavutçanın ses dizgesine uygun bir imlâ ile yazmaktan ibarettir. Böylece, ne tesadüf, orada da halkın diliyle aydın takımının dili apayrı iki lehçe şeklinde yaşayıp gider!

⁴ Nedim Gürsel, “Tirana'da Tango 2”, *Radikal*, 26/07/2004.

⁵ Ne anlama geldiği belli değildir, çünkü Arnavutların eski din ve kültürlerine dönmelerinin gerekçesi yoktur. Dünyada eski kültürlere dönüş modası mı çıkmıştır, Araplar putperestliğe, İtalyanlar eski Roma dinine, Yunanlılar çok tanrılı zamanlardaki inanışları, Türkler Şamanlığa mı dönmektedirler de Arnavutlar eski dinlerine dönmelidir?!

ÇAMERIA GÜNLERİ YAKLAŞIYOR

27 Haziran Çameria Soykırım Günü

Arnavutluk'u tasvir eden 1913 tarihli bir karikatür.

Çameria muhacirleri

Kjo kenge ben fjale per debimin me dhune te cameve nga trojet e tyre stergjyshore ne vitin 1945 prej shovinisteve greke

Mu te trapi trepe-trepe shkuan Salica* me djepe, ca me djepe, ca pa djepe, une e zeza ka do vete! Shkuan camete rremuje, s'kish njeri t'u ipi uje, grate i mori lemeria, po shkojne nga Shqipëria, mbeti shkrete Camera!

Salica- fshat i Gumenices

ÜSKÜP'DE YAŞAYAN MÜSLÜMAN TOPLULUKLARIN DEĞERLER DÜNYASI ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME

Enez İdris

4. Bölüm

Toplumsal Hayatta İslâm ve Bazı Dinî Pratikler

Eski Yugoslavya'da yapılan dinî çalışmalara bakıldığında üzerinde ittifak edilen nokta; 1945 ile 1988 yılları arasında genel olarak tüm Yugoslavya topraklarında klasik dindarlığın düşüş trendi içerisinde olduğudur. Fakat bu trendin, dönemsel olarak ve bölgeler açısından değişiklik gösterdiği belirtilmektedir. Geleneksel dinin hâkim olduğu bölgelerde dine ilginin daha fazla olduğu dikkati çeken bir husustur⁶. Bazı sosyal-psikologlara göre dine karşı ilginin azalması yetmişli yılların ortalarına kadar devam etmiş, seksenli yıllara gelindiğinde bu toprakların genelinde dine karşı ilgi ve yakınlaşma çok hızlı bir şekilde artmıştır⁷.

Bilindiği gibi Yugoslavya, Federal Sosyalist bir ülkedir. Bunun bir sonucu olarak devlet kendi ideolojisini halka empoze etmekte, kendi ideolojisine ters her türlü faaliyeti ise, tamamen yasaklamakta veya sansür uygulayarak engellemektedir. Komünist rejimle yönetilen diğer devletlere nazaran, Tito'nun bazı Arap ülkeleriyle olan birtakım anlaşma ve iyi ilişkilerinden dolayı Yugoslavya'da dine karşı nispeten daha liberal davranıldığı söylenebilir. Fakat buna rağmen dinî hayata dair her türlü kısıtlayıcı ve caydırıcı önlemler alınmıştır. Özellikle 1945 ile 1970 yılları arasında din adamlarına

yönelik kötü muameleler ve hapis cezaları bunun en çarpıcı örneğidir. Kamuda çalışan herkesin komünist ideolojiyi kabul etmeye zorlanması ve komünist partisine kayıt olma şartı bu uygulamalardan sadece ikisidir. Üsküp'te Müslüman halk bu şartlar yüzünden komünistlerin yararlandıkları birçok devlet imkânından yararlanmayı kabul etmemişlerdir⁸.

Üsküp'te yaşayan Arnavutlar, Türkler, Torbeşler, Boşnaklar, Çingeneler vb. topluluklar geleneksel olarak dine bağlı topluluklardı. Bu yüzden komünizmin tüm baskılarına rağmen, buradaki din adamlarının da etkisiyle, dinî hayat -büyük ölçüde gizli de olsa- canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu yüzden 1991 yılında yapılan bir ankette "Kendinizi dindar hissediyor musunuz?" sorusuna Makedon Hıristiyanların % 48.6' sı, Arnavut ve Türk Müslümanların ise % 90'ı olumlu cevap vermiştir⁹.

Üsküp'te bir camide yer alan Şecere-i Nesl-i Pak-i Muhammediye şeması

Her dinin kendine özgü bir inanç ve ibadet sistemi vardır. İmanın nazarî tasdikinde ifadesini bulan şey, din tarafından emredilen fiillerde yerine getirilir. Daha geniş bir anlamda bakılacak

⁶ Musai, *Musa, Balkan Müslümanlarında Din- Kimlik Bütünleşmesi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi), M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İst., 2004, s. 72.

⁷ Paniç, J. Dragomir, *Klansa i Svetovna Seligioznost; Socialno-Psihološko Istrazivanje Stanovnika Beogradskog Regiona*, Univerzitet u Beogradu- Institut Društvenih Nauka, Centar za Politikološka Istrazivanja i Javno Menje Yay., Beograd, 1988., s. 42.

⁸ Komünist rejimin dine karşı tutumu için bkz. İbrahimi, Nexhat S. , *Paragjykimet Ndaj İslamit Gjate Shekujve*, Zeri İslam Yay., Prizren, 2000; Basha, Ali M., *İslami Ne Shqipri Gjate Shekujve*, Biblioteka İslame Yay., Tirane, 2000.

⁹ Aceski, İlija, "Etnocentrizmot, Konfesionalnata, Pripadnost i Opšestvenata Dezintegracija", *Bezbednost, revija za kriminalistički, kriminologji i krivičnopravo*, Skopje, 1993, s. 156.

olursa, dinî tecrübeden hâsıl olan ve onun tarafından belirlenmiş bulunan bütün ameller, onun pratik anlatımı, yani ibadet olarak değerlendirilir¹⁰.

Özel anlamda İslâm'dan söz ettiğimizde ise hedeflenen ve istenilen şeyin bir iman ve amel bütünlüğünün sağlanması olduğunu görürüz. İstenilen, kalbimizdeki imanın amellerimizle dışa vurması ve hayatımıza yansımalarıdır. Fakat söz konusu edilen Üsküp toplumunda birtakım toplumsal ve siyasî baskılar yüzünden dinî pratiklerde birtakım aksaklıklar olduğu ve tam olarak yerine getirilemediği gözlenmektedir. Tüm bu toplumsal ve siyasî baskılara rağmen, buradaki halk, vicdanındaki imanı ahlâki davranışlarıyla ve örflerle dışa vurma ve yaşama gayreti içinde olmuştur. Bu bağlamda, ibadetler veya dinî pratiklerin Üsküp'teki Müslümanların imanının korunması ve muhafaza edilmesindeki rolünü ortaya koymak hiç de kolay değildir. Çünkü dinî pratiklere az ilgi duyduğu veya tamamen ilgisiz davrandığı hâlde, iman duygusunu taşıyan ve koruyan kişilere de rastlamak mümkündür¹¹.

Üsküp'te kürsüler halkı irşad vazifesini sürdürüyor

İman genelde bir vicdan meselesi olduğu ve kul ile Allah arasında yaşandığı için, bizim insanların imanını sorgulamak veya değerlendirmek gibi bir imkânımız bulunmamaktadır. Biz burada Üsküp'te

yaşayan Müslüman halkın bazı dinî ibadetleriyle bazı dine dayalı uygulamalarını ele almakla yetineceğiz.

Üsküp'te dinî hayata dair tutumların bölgede hâkim olan Komünizm rejiminin uygulamalarının etkisi altında kaldığı, inkâr edilemez bir gerçektir. Komünizmin tüm olumsuz etkilerine rağmen, yaşlılarda, o dönemde dinî hayatın daha yoğun yaşandığı ve insanların daha dindar oldukları inancı hâkimdir. Onların ibadet olarak kastettikleri şeyler genelde; mevlit okutmak, yâsîn okumak ya da okutmak, geleneksel giyinme biçimi, beyaz takke takmak gibi dinî uygulamalar yanında, hocalara saygı göstermek gibi ahlâki olarak değerlendirilebilecek şeylerdir. Zaten geleneksel toplumlarda genellikle dinî davranışlarla ahlâki davranışların sıkı bir biçimde birbirine bağlı oldukları; ahlâki davranışlarda dinî inançların, ahlâki normların ve değerlerin büyük bir rol oynadığı ve bunları birbirinden ayırt etmenin çok zor olduğu kabul edilmektedir¹². Normatif ve bütüncül özelliği dolayısıyla, toplumsal hayatın hemen her safhasını düzenleyici kurallar ortaya koyan İslâm dini mensupları için bu durum daha da aşikârdır. Nitekim böyle bir durumda, ahlâki yaşayış alanı bir emir ve yasaklar manzumesi içinde takdim edilmekte; bazı şeyler yapmak, bazılarının da sakınmak kişiye düşen dinî bir görev olduğu kadar, ahlâki bir ödev olarak da görülmektedir¹³. Bu sebepten ilk bakışta şeklen onların söylediği bir durum söz konusu ise de, bizim yaptığımız gözlem ve araştırmalar sonucu edindiğimiz izlenim, bu düşüncenin tam olarak gerçeği yansıtmadığı ve kuşkuyla bakılması gerektiği yönündedir. Fakat şu kadarını söyleyebiliriz ki, daha yaşlı nesillerin İslâm'a karşı gösterdikleri hassasiyetler ve onu koruma çabaları, bugün Üsküp'te giderek artan dinî bilinçlenmeye ve dinî uygulamalarda görülen artışa vesile

¹⁰ Wach, Joachim, *Din Sosyolojisi* (Çev. Ünver Günay), İFAV Yay., İst., 1995, s. 51.

¹¹ Günay, Ünver, *Erzurum ve Çevre Köylerinde Dinî Hayat*, Erzurum Kitaplığı Yay., İst., 1999, s. 88. (Bundan sonra bu kaynak "Erzurum ve Çevre" şeklinde verilecektir).

¹² Günay, "Erzurum ve Çevre", s. 196.

¹³ Günay, Ünver, *Eğitim Sosyolojisi*, Erciyes Üniversitesi, Yay., Kayseri, 1992, s. 198.

olmuştur. Bu gelişme, onların bu samimi ve gayretli çalışmalarının bir semeresidir.

Tetova'da Kur'an talebeleri

Bilindiği gibi İslâm'da ifâ edilişleri bakımından ibadetler üç çeşittir:

a) Bedenle yapılan ibadetler; namaz, oruç, dua ve Kur'an okuma gibi.

b) Para ve malla yapılan ibadetler; zekât, fitre, sadaka vb.

c) Hem beden hem de malla yapılan ibadetler; hac gibi.

Genel olarak Üsküp ve civarına baktığımızda, ibadetlere yönelik ilginin, son zamanlarda giderek bir artış göstermesiyle beraber, eskiden beri bu ilginin var olduğunu söylemek mümkündür.

İslâm'ın en temel ibadetlerinden biri olan namaza olan ilgiyi değerlendirdiğimizde, A. Lutov'un Bulgaristan Müslümanlarının namaz konusundaki eğilimlerini dile getirirken yaptığı tasnifi, Üsküp Müslümanlarının aynı konudaki eğilimlerini dile getirirken de yapmanın mümkün olduğunu söyleyebiliriz. Bu durumda şöyle bir kategorik ayırım yapılabilir:

a) Sadece bayram namazlarını kılanlar;

b) Bayram namazlarını kılmakla beraber, cuma namazlarını da kılanlar,

c) Buna ek olarak büyük gün ve gecelerde akşam ve yatsı namazlarını da kılanlar,

d) Teravih namazlarını da devamlı kılıp vakit namazlarına ara sıra gidenler,

e) Bunlara ilaveten sadece ramazanda beş vakit namaz kılanlar,

f) Düzenli olarak beş vakit namaz kılanlar¹⁴.

Üsküp'te hayatında namaz kılmamış Müslüman'dan söz etmek mümkün görünmemektedir. Müslüman olduğunu söyleyen bir kişi, çocukluk döneminde de olsa, babasıyla ya da başka büyükleriyle beraber en azından bayram namazına mutlaka gitmiştir. Çünkü bayram namazı Üsküp Müslümanları nezdinde dinî bir emir olmakla beraber, aynı zamanda yerleşmiş bir gelenektir. Sadece bayram namazı için camiye gidenlerin sayısı azdır. Genelde herkes cuma namazı, teravih namazları ile mübarek gün ve gecelerde namaz kılmaya özen gösterir. "Kim önemsemeyerek üç cumayı terk ederse Allah onun kalbini mühürler"¹⁵ şeklindeki hadis-i şerif'e dayanarak oluşan, "üst üste üç cuma kılınmazsa dinden çıkılacağı" anlayışı özellikle cuma namazlarına azami önem gösterilmesine sebep olmuştur. Beş vakit namazını kılanların sayısı da yüksek orandadır. Beş vakit namaz kılanların, ara sıra evde kılmalarına rağmen, genelde namazlarını camide cemaatle kılmaya özen gösterdikleri söylenebilir. Cuma günleri camiler tamamen doludur. En son gelenler cami dışında serilen karton veya başka bir şeyin üzerinde namaz kılarlar. Üsküp'te devlet kademelerinde çalışan Müslüman

¹⁴ Lutov, Ahmet, *Bulgaristan Müslümanlarının Dinî ve Sosyal Hayatı* (Yayınlanmamış Y.L. Tezi), UÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa, 2006, s. 69.

¹⁵ Ebu Dâvut Süleyman b. Eş'as es- Sicistani, *Sünen-i Ebu Davud, Tercüme ve Şerhi*, Hazırlayan: Necati Yeniye, Hüseyin Kayapınar, Şamil Yay., İst., 1988, c.4., s. 135.

memurların Cuma namazını kılabilmeleri için, belirli camilerde memurların işten çıkış saatlerine denk getirilecek şekilde ikinci kez cuma namazı kıldırılmaktadır.

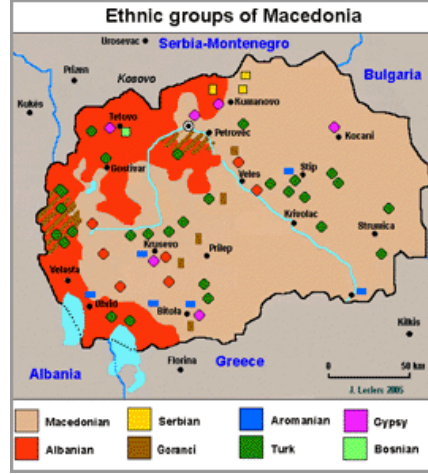

Mustafa Paşa Camii'nde Cuma namazı

Üsküp'te dinî hayatın en yoğun ve coşkulu yaşandığı aylar ramazan aylarıdır. Şüphesiz ramazan aylarının en önemli ibadetlerinden biri de oruç tutmaktır. Her yıl ramazan ayı boyunca sabahtan akşama kadar belirli şartlara uyarak yerine getirilen oruç ibadeti, sırf dinî bir ibadet olmasının yanı sıra, toplumsal hayatın büyük ölçüde dinsel bir atmosfere bürünmesine de vesile olmaktadır¹⁶.

Üsküp'te Müslümanların büyük çoğunluğunun oruç tuttuğunu söyleyebiliriz. Hatta oruç tutmayanların sayısı yok denecek kadar azdır. Üsküp, Balkanlarda ramazanların geleneksel olarak en coşkulu yaşandığı şehirlerden biridir. Bugün şehir ve civarında büyüklü küçüklü 22 cami mevcuttur. Bu aylarda tüm camilerde ramazan boyunca Arnavutça ve Türkçe olmak üzere değişik dillerde vaazlar verilmekte; sohbetler edilmektedir. Akşam namazından sonra sabaha kadar ışıkları yanan şerefeler, şehrin ufuklarına ayrı bir güzellik katmaktadır. Yönetim, Hıristiyan ağırlıklı olmasına rağmen, Müslüman azınlıklara ait müesseselerde iftar vakitlerine göre mesai saatleri ayarlanmasına izin verilmektedir. Mesela Üsküp'te bulunan Makedon Eğitim Bakanlığına bağlı Tefeyyüz adlı 8 yıllık Türkçe öğretim veren ilkokulda dersler

iftar vaktinden yarım saat önce bitirmektedir. Okulun toplantı salonunda ise haftada iki-üç kez teravîh sonrasında çay sohbetleri düzenlenmektedir.

Makedonya'daki etnik dağılım

Makedonya'da çeşitli kurumlar tarafından iftar yemeği verme âdeti olmadığı için, Müslümanlar genellikle teravîhlerden sonra gerçekleştirilen çay sohbetlerinde toplanmaktadırlar. Devlet desteğiyle faaliyet gösterecekleri de yazılı ve görsel medyada, radyo-tv programlarında Müslümanlar için dinî yayınlar yapılmakta, gazetelerde Ramazan sayfaları yayımlanmaktadır.

Ramazan ve kurban bayramları da geleneksel olarak yoğun bir biçimde kutlanmaktadır. Bayramlaşma, bayram namazı kılındıktan hemen sonra cemaat arasında başlar. Bayram namazlarına sadece erkekler katılmaktadır. Bayramlarda, namazdan sonra kabristana gidilerek yakınların mezarları ziyaret edilir, dua edilir. Erkekler eve dönükten sonra ailece "bayram kuşluğu" yenir. Yemek yendikten sonra hane halkı aralarında bayramlaşırlar. Evin küçük olanlarına hediyeler (genellikle para) verilir. Bayramın ilk iki günü boyunca yoğun akraba ziyaretleri yapılır. Bu günlerde genelde Müslüman esnaf, resmî bir zorunluluk olmamakla birlikte, dükkânını açmamaktadır. Memurlar da

¹⁶ Taştan, age, s. 94

tatillerini bu günlere göre ayarlamaya çalışırlar.

İslâm ibadet esaslarından biri olan hac Makedonya Müslümanları tarafından çok önemsenmektedir. Komünizm döneminde yaygın olan “hacca yaşlandıktan sonra gitme” geleneği, bugün büyük ölçüde yıkılmış, genç yaşta hacı olanların sayısı azımsanmayacak kadar artmıştır. Hac yolculuğu hava ve kara yoluyla yapılmaktadır. Hac organizasyonu Makedonya İslâm Birliği tarafından organize edilmektedir. Son dönemlerde kara yoluyla yapılan seferlerde özel sektöre de organizasyon yetkisi verilmiştir. Hacı adayları hacca gitmeden önce evine akraba ve dostları ziyarete gelip kutsal beldede kendileri için de dua etmesini isterler. Hacı adayının hac yolculuğu öncesinde “helallik alma” geleneği yaygındır. Hac çok ciddi sorumluluk gerektiren bir ibadet olarak görülür. Hacca gitmiş herkesten beş vakit namaz, doğruluk, sözünde durma, yalandan kaçınma gibi dinî ve ahlâkî konularda azamî ölçüde hassasiyet göstermesi beklenir.

Bütün semavî dinlerde olduğu gibi, İslâm dini de sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya büyük önem vermiştir. Sosyal yardımlaşmanın en önemli toplumsal fonksiyonlarından biri de, toplum içerisinde yaşayan fertleri birleştirip kaynaştırmak suretiyle toplumu ayakta tutmaktır. Makedonlar tarafından yönetilen Üsküp'teki Müslümanlar, işverenlerin haklarını yemesi, maaşların zamanında ödenmemesi, tüccarlara yönelik bürokratik engeller ve buna benzer devlet politikaları doğrultusunda birtakım mahrumiyetlere maruz kalmaktadırlar. Makedon hükümeti tarafından haksızlığa ve zulme uğrayan Müslümanların genel olarak gelirleri düşüktür ve fakirlikle karşı karşıyadırlar. Bu yüzden zekât buralarda büyük bir toplumsal fonksiyon icra etmektedir.

Zekât hem dinî hayatın idame ettirilmesinde hem de yoksullukla mücadelede önemli bir gelir kaynağıdır. Zekât son yıllara kadar genellikle M.İ.D.B tarafından toplanmaktaydı. Fakat yeni açılan birtakım yardımlaşma ve dayanışma derneklerinin de zekât toplaması, son zamanlarda bu tekeli ortadan kaldırmıştır. Ancak bazen aralarındaki rekabetten dolayı, bazı kuruluşların zaman zaman birbirlerini yolsuzlukla suçlamaları halkın kafasının karışmasına sebep olmaktadır. Bu yüzden zekât verenler artık zekâtlarını ihtiyaç sahiplerine veya öğrencilere ilk elden vermeyi tercih etmektedirler.

Hemen hemen hiçbir toplumda dinin, o toplumun inanışlarını ve yaşayış tarzını ifade eden kültürden bütünüyle bağımsız olarak varlığını sürdürmesi düşünülemez. Aynı şekilde toplumun kültürel yapısı ile dinî yaşayışın dinamizmi arasındaki ilişkinin, halkın inanışlara yaklaşım tarzını etkilemesi söz konusudur. Mesela kapalı toplumlarda, dinin hurafe sayılabilecek alanlarla ilişki içinde algılanması ihtimali, açık toplum olarak nitelendirilen modern toplumlara nazaran daha fazladır¹⁷.

Üsküp'te yaşayan toplulukları özellikle de Müslümanları kapalı toplumlar olarak görmek mümkündür. Üsküp'te fal, büyü, nazar, muska gibi inanışlar yaygındır. Özellikle büyü olayları sıklıkla rastlanan olaylardır. Çoğunlukla yaşlı kadınlar bir halsizlik veya rahatsızlık karşısında dahi kişiye “sana büyü yapıldı” şeklinde telkinlerde bulunurlar. Buralarda özellikle son zamanlarda “Cinci Hoca” diye adlandırılan çoğu kötü niyetli insanlar ortaya çıkmıştır ve tedavi karşılığı halkı sömürmektedirler. Üsküp'te ilginç bir durum, Hıristiyanların da belli bir rahatsızlık karşısında bu “Cinci Hocalara” başvurmak suretiyle çareler aramalarıdır. (Devam edecek)

¹⁷ Taştan, age, s. 84.

**Bulgaristan'da Yaşayan veya Türkiye'ye
Dönüş Yapan Türklerin AB Sosyal
Güvenlik Hukukunda
Yararlanabilecekleri Haklar**

Doç. Dr. Kamuran REÇBER

Uludağ Üniversitesi

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Uluslararası İlişkiler Bölümü

3. Bölüm

**3.2. Bulgaristan ve Türk Vatandaşı Olan
Gerçek Kişiler (Çifte Vatandaş Olanlar)**

Bu kategoride bulunan kişiler de yukarıda açıkladığımız gibi Bulgaristan vatandaşı olmaları nedeniyle topluluklar hukukunun sosyal politika veya güvenlik konusunda öngördüğü haklardan yararlanabilirler. Zira, bu kişiler Türk vatandaşı olmalarına rağmen aynı zamanda Bulgaristan vatandaşlığına sahip olmaları nedeniyle bu haklarını yukarıda belirttiğimiz kural dışılıklar saklı kalmak kaydıyla kullanabilmektedirler.

**3.2.1. Bu Kategoride Bulunan Kişilerin
Bulgaristan Aleyhine Başvurabilecekleri
Hukuki Yollar**

Her ne kadar uluslar arası özel hukuk itibarıyla her ferdin tek vatandaşlığı olmalıdır ilkesi genel olarak benimsenmiş de olsa, bu ilkeye aykırı olabilecek nitelikte çifte vatandaşlık veya çok vatandaşlık olgusuna sıklıkla rastlanabilmektedir. Bu anlamda hem Türk hem de Bulgar vatandaşı olan gerçek kişilerin Türkiye'de ikamet etmeleri veya ikametgah sahibi olmaları hâlinde, Bulgaristan'da iken kazanmış oldukları sosyal güvenlik haklarını Türkiye'ye iade etmeleri hususu büyük boyutlarda Bulgaristan'ın göstereceği olumlu irade ile mümkün olabilir. Zira, yukarıda sadece Bulgaristan vatandaşı olup Türk soylu kişiler için açıklamaya çalıştığımız

hususlar çifte vatandaş olanlar için de geçerlidir. Hukuksal açıdan bu kişilerin Bulgaristan'ın topluluklar hukukunu ihlal ettiği gerekçesiyle AB Komisyonuna ve Ombudsman'a şikayette bulunma hakları her zaman vardır. Ancak belirttiğimiz gibi bu yoldan olumlu bir sonuç elde etmek de güç gözükmemektedir.

Türkiye'nin Bulgaristan'ı ikna ederek Türkiye'ye yerleşmiş gerek Türk gerek Bulgar vatandaşı olan kişilerin sosyal güvenlikle ilgili kazanılan haklarını Türkiye'ye transfer ettirmeye çalışması, benimsenmesi gereken klasik bir yöntemdir. 04.10.1998 tarihinde imzalanan ve 1999 yılının ilk yarısında yürürlüğe giren Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Bulgaristan Cumhuriyeti Arasında Bulgaristan Emekli Aylıklarının Türkiye'de Ödenmesine İlişkin Anlaşma bu konuda verilebilecek önemli bir örnektir. Bu tür uluslar arası hukuk işlemlerinin sosyal güvenliğin diğer unsurlarını kapsayacak şekilde yapılması da gerekli olmaktadır. Bahsi geçen anlaşmaya istinaden Bulgaristan tarafı, 01.05.1989 tarihinden sonra Türkiye'ye göç etmiş kişilere görev süresi, yaşlılık, malullük ve iş kazasından veya meslek hastalığından dolayı malullük emekli aylıkları ile Bulgaristan emeklilik mevzuatına göre söz konusu türlerden ölüm aylıklarını da Türkiye'ye ödemeyi üstlenmiştir. Bulgaristan Emeklilik Kanunu'na göre, 01.05.1989 tarihinden sonra emeklilik hakkını kazanmış, ancak henüz kendilerine aylık bağlanmamış kişiler, iki dilde düzenlenen form-dilekçe ve aylık bağlanması gerekli tüm Bulgaristan belgelerinin asıllarını ibraz etmeleri hâlinde, emekli maaşı bağlanabilmektedir.

**3.3. Daha Önceden Bulgaristan
Vatandaşı Olup Sonradan Türk
Vatandaşlığını Kazanan Gerçek Kişiler**

Bu kategoride bulunan kişilerin topluluklar hukukunun yukarıda kısaca

açıklamaya çalıştığımız düzenlemelerinden yararlanmaları mümkün değildir. Ancak bu kişilerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olmaları nedeniyle Türkiye ile AT arasında Ankara Anlaşması ile kurulan ve daha sonra Katma Protokol, 1/95 Sayılı Gümrük Birliği Kararı vb. tasarruflarla geliştirilen ortaklık mevzuatından yararlanmaları mümkündür.

Daha önceden Bulgaristan vatandaşı olup Türkiye'ye gelen ve şu anda sadece Türk vatandaşı olan gerçek kişilerin Bulgaristan'da buldukları sırada yasal olarak kazanmış oldukları sosyal güvenlik haklarının Türkiye'ye iade edilebilmesinin metotlarından en önemlisi Türkiye ile Bulgaristan'ın kendi aralarında uluslar arası hukukun öngördüğü şekil ve şartlara göre anlaşmalarıdır. Türkiye ile Bulgaristan yapacakları bir uluslar arası hukuk işlemiyle (anlaşma, sözleşme vb.) bu hakların Türkiye'ye transferini sağlayabilirler. Ancak, bu hususun gerçekleşebilmesi için Bulgaristan'ın olumlu bir irade içerisinde olması gerekir.

Bu kategoride veya yukarıda bahsettiğimiz hem Türk hem de Bulgar vatandaşı olan gerçek kişilerin, ortaklık mevzuatı, Avrupa Toplulukları hukukunda benimsenen önkaraar yöntemini öngörmemesine rağmen, belirli durumlarda ortaklık mevzuatına muhatap olan gerçek ve tüzel kişilerin bu önkaraar yöntemine müracaatı mümkün hale gelmiştir. Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün ortaklık mevzuatı olarak, ATKA'nın 300. ve 310. maddeleri gereğince bağıtlı devletlerin yanı sıra, AT adına AB Bakanlar Konseyinin de tasarrufu ile yapılmış ve yürürlüğe girmiş hukuki işlemler olması nedeniyle, Avrupa toplulukları hukukundan ayrı düşünülmemesi gerekir. Bu anlamda, Türkiye Cumhuriyeti uyruklugundaki gerçek ve tüzel kişilerinin Avrupa Toplulukları üyesi devletlerin ülkelerindeki ulusal yargı organları önünde muhatap oldukları davalarda, ortaklık mevzuatına istinaden tesis edilen

tasarrufların bu davaya tatbik edilmesi hâlinde, işbu tasarruflara yönelik ATKA'nın 234. maddesine istinaden ATAD'ndan önkaraar isteminde bulunulabilir.

Topluluklar hukuku itibarıyla, ATAD, önkaraar yönteminde kendi yargı yetkisinde olan konulara, sadece kurucu anlaşmaların ilgili hükümlerini değil, aynı zamanda kurucu anlaşmaların eklerinin, protokollerin, AB'ye, dolayısıyla Avrupa topluluklarına katılım anlaşmalarının, topluluklarla üçüncü tarafların yaptıkları anlaşmaların (ticaret ve gümrük anlaşmaları vb.), kurucu anlaşmalarda değişiklik yaratan anlaşmaların (örneğin Fusion Anlaşması) düzenlemelerini de dahil etmektedir. Ayrıca, topluluklar kurumları tarafından tesis edilen tasarruflar da, önkaraar yöntemi itibarıyla ATAD tarafından yorumlanabilirler. Hatta kimi durumlarda, ATAD, ortaklık anlaşmalarının ve katma protokollerin kimi düzenlemelerini, topluluklar kurumlarının tasarruflarının yorumu ve geçerliliği kapsamında değerlendirerek, önkaraara ilişkin yetkisini bu düzenlemelere de teşmil etmektedir. Ayrıca, Avrupa toplulukları kurumlarının, kendi aralarında yaptıkları sözleşmelerin yorumu, ilkesel bazda önkaraar yönteminin dışında kalmasına rağmen, işbu sözleşmeler itibarıyla ATAD'nın yetkilendirilmesi durumunda ATAD, önkaraar yöntemi ile yargı yetkisini kullanabilir.

ATKA'nın 234. maddesi düzenlemeleri uyarınca belirlenen konularda Topuluk hukukunun uygulanması, geçerliliği veya Topuluk hukukuna ait herhangi bir sorunun veya uyuşmazlığın ulusal yargı organları önünde ileri sürülmesi halinde, ilgili ulusal yargı organı ATAD'nın önkaraarına başvurabilir. Sorunun veya uyuşmazlığın bir üye devletin ilk derece veya istinaf mahkemesinin önünde açılan davada söz konusu olması halinde, bu ulusal yargı organı, davaya ilişkin kararını tesis

edebilmek için önkarara gereksinim duyarsa, bu konuda ATAD'nın önkara yöntemiyle yorum kararına başvurabilir. Burada, üye devletin ulusal yargı organı, sorunu önkara yöntemine sunmada bir serbestliğe sahiptir.

Bir üye devletin, bir üst derece yargı organı, yani kararlarına karşı kanun yolu kapalı olan organ, kendi önünde devam eden davada, önkara ilişkin bir durumun ortaya çıkmasıyla birlikte, sorunu kesinlikle ATAD'nın önkara yetkisine götürmek zorundadır. Burada, üst derecedeki ulusal yargı organının, kendi önünde süren bir davada ortaya çıkan problemi, ATAD'nın önkara prosedürüne sunma zorunluluğu, aslında davaya taraf olanlara hukuksal bir güvence de sağlamaktadır. Zira, bu yargı organının kararı, iç hukuk itibarıyla temyizi kabil değildir.

Bu yöntem, bir yandan üye devletlerin gerçek ve tüzel kişileri tarafından, diğer yandan da Topluluklar hukukuna üçüncü kişi durumunda olan üçüncü devletlerin gerçek ve tüzel kişileri tarafından kullanılabilir. Bu yöntemi, AB üyesi devletlerin ülkelerinde yasal prosedüre uygun olarak yaşayan Türkiye Cumhuriyeti Devleti uyrukluğunu taşıyan gerçek kişiler sıkça kullanmaktadırlar. Türkiye Cumhuriyeti Devleti uyrukluğunu taşıyan gerçek kişiler, ortaklık mevzuatından kaynaklanan haklarına yönelik buldukları Devlet tarafından hukuka aykırı işlem yapılması veya eylemde bulunulması hâlinde, haklarını koruma amaçlı olarak ikamet ettikleri yerdeki yetkili ulusal yargı organlarına müracaat etmektedirler. Ortaklık mevzuatı, ATAD tarafından topluluklar hukukunun bir parçası olarak kabul edildiğinden, bu mevzuatın yorumlanması ve uygulanması hususunda bir sorunun veya uyuşmazlığın AB üyesi devletin ulusal yargı organının önüne gelmesi halinde, bu yargı organı sorunu ATAD'na göndermekte ve ATAD'nın bu

konudaki bağlayıcı olan görüşünü aldıktan sonra soruna veya uyuşmazlığa ilişkin kararını vermektedir.

Yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız yöntemin yanı sıra, uygulanması mümkün olabilen, ancak pozitif sonuç alma konusunda teminat veremeyeceğimiz bir yöntemin daha olduğunu ileri sürebiliriz. Özellikle gerçek kişilerin bu yöntemi denemeleri veya zorlamaları gerekmektedir. Bu yöntem, Türkiye Cumhuriyeti Devleti ülkesi üzerinde yaşayan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı her fert tarafından kullanılabilir. Bu yöntemi hayal ürünü olan bir örnekle açıklamaya çalışalım:

Bursa'da ikamet eden ve aynı zamanda ikametgahı Bursa'da olan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı 23 yaşındaki Nurgül Özcan, Fransa'ya çalışmak amacıyla gitmek istemektedir. Bu amaçla, Fransa Cumhuriyeti'nin İstanbul'daki Konsoloslukuna müracaat ederek vize almayı amaçlamış, ancak Konsolosluk kendisine çeşitli nedenler ileri sürerek vize verilmeyeceğini yazılı olarak beyan etmiştir. Burada yazılı olarak beyan edilen işlem, sonuçta bir idari tasarruftur. Bu işlemi tesis eden, Fransa Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığına bağlı bir birim olan Fransız Konsolosluğudur. Bu işlem, Nurgül Özcan'ın Fransa'ya gitme istemine karşılık menfi anlamda tesis edilmiştir. Nurgül Özcan'ın, çıkarları bu işlem nedeniyle menfi yönde etkilenmiştir. Nurgül Özcan, eğer Fransa'da bu devletin iç hukuk düzenlemelerine uygun olarak ikamet etseydi veya yaşasaydı, yukarıda verdiğimiz dava örneklerinde olduğu gibi, yetkili İdari Mahkemeye müracaat ederek bu işlemin iptalini isteyebilirdi. Ancak, biz biraz zorlama da olsa bu yolun açık olduğunu iddia etmekteyiz. Zira, Nurgül Özcan, aleyhine tesis edilen bu işlemin iptali için, yetkilendireceği AB üyesi devletlerinin birinin uyrukluğunda olan bir gerçek kişi veya pratik çözüm sağlamak gayesiyle, Fransa Cumhuriyeti

uyrukluğundaki bir avukat aracılığıyla, yetkili bir Fransız İdare Mahkemesine müracaat edebilir.

Nurgül Özcan'ın müracaat dilekçesinde, ATAD tarafından topluluklar hukukunun bir parçası olarak kabul edilen, örneğin Katma Protokol'ün 36. maddesi gerekçe olarak sunulabilir. Katma Protokol'ün 36. maddesi şu şekildedir: *“Türkiye ile Topluluk üyesi devletler arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ortaklık Anlaşması'nın 12. maddesinde yer alan ilkelere uygun şekilde, Anlaşma'nın yürürlüğe girişinden sonraki onikinci yılın sonu ile yirmikinci yılın sonu arasında kademeli olarak gerçekleştirilecektir. Ortaklık Konseyi bu konuda gerekli usulleri kararlaştıracaktır”*. Her ne kadar, belirttiğimiz 36. maddeye ilişkin işçilerin serbest dolaşımının yürürlük kazanması konusunda, Ortaklık Konseyi gerekli veya yeterli kararları tesis etmemişse olsa, dava dilekçesinde bu husus ileri sürülebilir. Örnek olay kapsamında, yetkili Fransız İdare Mahkemesi, ATKA'nın 234. maddesine istinaden ATAD'ndan veya yeni 225. maddesinin 3. paragrafı itibarıyla yetkilendirilme hâlinde Avrupa toplulukları İlk Derece Mahkemesi (ATİDM)'nden önkarar isteminde bulunabilir. Önkarar yöntemine başvurulmamasının çeşitli nedenleri olabilir.

Ortaklık Konseyi, Katma Protokol'ün 36. maddesinde bahsi geçen işçilerin serbest dolaşımı konusunda gerekli kararları tesis etmemiş veya edememiştir. Bu nedenle, ATAD'nın önkararında menfi bir görüş vermesi güçlü bir ihtimal olarak düşünülebilir. Bu konuda, yukarıda belirttiğimiz Meryem Demirel kararının 23 No'lu paragrafında ATAD, Ankara Anlaşması'nın *“12. ve Katma Protokol'ün 36. maddelerinin incelenmesi, bunların esas itibarıyla program belirleyici olduklarını, işçilerin dolaşımını kesin ve şarta bağlı olmaksızın düzenleme hususunda yeterli olmadıklarını*

ortaya koyar” görüşünü benimsemiştir. Bu görüş itibarıyla diyebiliriz ki, büyük olasılıkla bu kapsamda açılacak davalara istinaden ATAD, tesis edeceği önkararında, bu hususu tekrarlama yoluna gidecektir. Diğer yandan, davanın takibi için, avukat tutulması vb. hususların getireceği mali külfetler de bu tür davaların açılması konusunda engelleyici unsurlar olarak değerlendirilebilir.

Diğer yandan, özellikle özel hukuk kişilerinin, bu bağlamda Türk özel hukuk kişilerinin de hak aramalarında önemli bir dava yolu, AB organlarının andlaşmalara istinaden kullandıkları genel karakterli, yani muhataplarının hukuki durumları üzerinde zorunlu etki yaratan tüzük, direktif, karar gibi bağlayıcı tasarruflara karşı, ATKA'nın 230. maddesinin ikinci bendi uyarınca, ATİDM nezdinde; *“esaslı şekil sakatlığı, andlaşmanın veya onun uygulanmasına ilişkin bir kuralın ihlali, yetkisizlik veya yetki saptırması”* gibi gerekçelerle iptal davası veya davalarını açabilmeleri mümkün gözükmektedir. Zira, bu maddede, dava açabilme ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişilerin mutlaka üye Devletlerin uyrukluğunda olmaları gerektiğine dair herhangi bir düzenleme mevcut değildir. Özel hukuk kişilerinin iptal davası açabilmesinin belirli özel şartlara ve hak düşürücü nitelikte süre şartına bağlanmış olması, Türk özel hukuk kişilerinin, ortaklık mevzuatının uygulanmasında etkin olabilecek AT türeme normlarına karşı denetim davası açma yetkisini son derece sınırlamaktadır.

ATKA'nın 230. maddesinin dördüncü bendi ve AAET Kurucu Anlaşması'nın 146. maddesinin üçüncü bendine istinaden *“her gerçek veya tüzel kişi, aynı şartlar altında, kendisine yöneltilen ve başka bir kişi için alınmış bir karar veya tüzük görünümünde olup da, kendisini kişisel ve doğrudan ilgilendiren kararlara karşı dava açabilir”*. İşbu bentlerde benimsenen *“her gerçek veya tüzel kişi”* cümlesinin, sadece topluluklar

üyesi devletlerin uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişileri değil, aynı zamanda, üçüncü devletlerin gerçek ve tüzel kişilerini de kapsadığını belirtmek gerekir. Bu anlamda, örneğin, AB'nin üçüncü devletlere yönelik uygulamaya koyduğu ortak ticaret politikası tasarruflarının somutlaştırılması yoluna gidildiğinde özellikle anti-damping kararlarının muhatabı olan üçüncü devletlerin uyrukluğundaki gerçek ve tüzel kişilerin bu kararlara karşı iptal davası açmaları mümkündür.

Bu kapsamda, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve özellikle tüzel kişileri muhatap alan tasarrufların, bu süjelerin çıkarlarını olumsuz etkilemeleri durumunda, ATKA'nın 230. maddesinin ikinci bendi itibarıyla iptal davası açılabilir. Şimdiye kadar bu yola başvurulmasının nedenleri olarak Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişilerin:

1. Konu hakkında yeterince bilgi sahibi olmamaları veya yeterince bilgilendirilmemeleri;
2. Dava açmanın kendilerine yaratacağı külfete katlanmayı göze alamamaları, örnek verilebilir. Özellikle ikinci hususa yönelik gerçek ve tüzel kişilerin tereddütte kalmalarını da doğal karşılamak gerekir. Zira, Davanın Avrupa toplulukları üyesi devletlerin resmi dillerinden birinin aracılığıyla yürütülmesinin gerekliliği, davanın takibi için Avrupa toplulukları üyesi devletlerin uyrukluğundaki bir avukata veya danışmanlık şirketine müracaat etmenin getireceği mali külfetlerin varlığı ve davanın sonucundan emin olamama gibi hususlar, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu gerçek ve tüzel kişiler açısından menfi yönde değerlendirilebilecek unsurlardır.

Ayrıca, belirtmek gerekir ki, ATİDM, Türkiye Cumhuriyeti uyruklu bir tüzel kişinin, ortaklık mevzuatının

kaynaklık ettiği Gümrük Birliğinin yürürlüğe girişi nedeniyle maruz kaldığı zararları gerekçe göstererek açtığı davayı da kabul etmiştir. 02.12.2003 tarihinde otomotiv yan sanayi ürünü rulman üreten Yedaş Tarım ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret AŞ tarafından AB Bakanlar Konseyi ve Komisyona karşı dava açılmış ve ATİDM, bu davayı T-367/03 numara ve “*Yedas Tarım ve Otomotiv Sanayi ve Ticaret/Conseil*” ismiyle kabul etmiştir. Lüksemburg'da ikamet eden Avukat R. Sinner'in temsil ettiği Yedaş AŞ'nin açmış olduğu bu dava, diğer tüzel kişileri de cesaretlendireceği gibi, onların açacağı davalara da emsal oluşturabilir. Bu nedenle, dava Türkiye Cumhuriyeti uyrukluğundaki tüzel kişileri, özellikle ortaklık mevzuatından menfi yönde etkilenenleri doğrudan ilgilendirmektedir. Dava, ATİDM tarafından sonuçlandırıldığında, tesis edilecek olan kararın da önemi büyük olacaktır. ATİDM tarafından Yedaş'ın haklı bulunması durumunda, diğer Türk firmalarının da Gümrük Birliğinin yarattığı sonuçlardan menfi yönde etkilendikleri iddiasıyla ATİDM önünde dava açmaları söz konusu olabilecektir. Ancak, burada dikkat edilmesi gereken husus, açılacak davaya ilişkin Topluluklar hukukunun öngördüğü hak düşürücü sürelerin kaçırılmamasıdır.

SONUÇ

AB bünyesinde yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız asli ve türeme normlar aracılığıyla sosyal politika veya sosyal güvenlik konuları üye devletlerdeki gerçek kişiler açısından haklar yaratacak veya yükümlülükler getirecek şekilde düzenlenmiştir. Bulgaristan'ın da AB'ne 01.01.2007 tarihinden itibaren tam üye olması düşünüldüğünde, yıllardır Türkiye ile bu Devlet arasında büyük bir sorun olan Türk soylu kişilerin (kimisi çifte vatandaş-hem Bulgar hem Türk vatandaşı-kimisi de sadece Türk vatandaşıdır) sosyal güvenlik hakları meselesi AB dolayısıyla Topluluklar hukuku baz alınarak

çözülebilir mi sorusunu da gündeme getirmiştir.

Bulgaristan'dan gelip Türkiye'ye yerleşen Türk soylu kişilerin Bulgaristan'da kazandıkları sosyal güvenlik haklarının Türkiye ile Bulgaristan arasında düzenlenecek bir uluslararası hukuk işlemiyle çözülmesi en kolay bir yöntemdir. Ancak bu konuda maalesef Bulgaristan olumlu bir irade göstermemektedir (sosyal güvenlik haklarının transferi kendisine doğal olarak mali bir yük getirmektedir). Diğer bir yöntem veya yöntemler ise yukarıda sunmaya gayret gösterdiğimiz AB bünyesindeki hukuki yollar olmaktadır. Bu yolların özellikle bu konuda mağdur olan kişi veya kişiler tarafından denenmesi gerekmektedir.

Bulgaristan Başmüftülüğünün yayınladığı
Müslümanlar dergisi

Bulgaristan'da bir mezar taşı

Veda

**Bu şehirden gidiyorum
Gözleri kör olmuş kirlangıçlar gibi
Gururu yıkılmış soy atlar gibi
Bu şehirden gidiyorum**

**İnsanlar taş gibi bana yabancı
Ağaçlar bensiz hüküm giyecek bulvarlarda
Bir tambur bir yalmızlığı anlatıyorsa
O ışiksiz pencereden
Ben onu bile bile duymuyor gibiyim.**

**Bu şehirden gidiyorum
Gömerek geceyi içime
Sabahın hüznünü beklemeden
Gidiyorum bu şehirden.**

Erdem Beyazıt

2005 WÄRNERBLADE

Üstad'a Allah'tan rahmet ve tüm yarenlerine sabırlar diliyoruz.

www.muslimanarnavutluk.com